

NIKU Oppdragsrapport 117/2009

Grip stavkirke. Behandling av hvit himling vest i kirkerommet. Dokumentasjon av interiøret

Tone M. Olstad

Innhold

1 Innledning.....	4
2 Vending av limfargen.....	5
2.1 Erfaringer fra prøveområder utført i 2007	5
2.2 Gjennomføring av arbeidet i 2009	6
2.2.1 Dokumentasjon	6
2.2.2 Beskrivelse før behandling	6
2.2.3 Forarbeid	6
2.2.4 Vendingen	6
2.2.5 Etterarbeid. Retusjering.....	7
2.3 Kommentarer til arbeidet.....	8
2.4 Oppsummerende vurdering av arbeidet	9
2.5 Bevaring av limfargen i himlingen.....	9
3 Dokumentasjon av limfargedekoren	9

Vedlegg 1. Materialer brukt under arbeidet

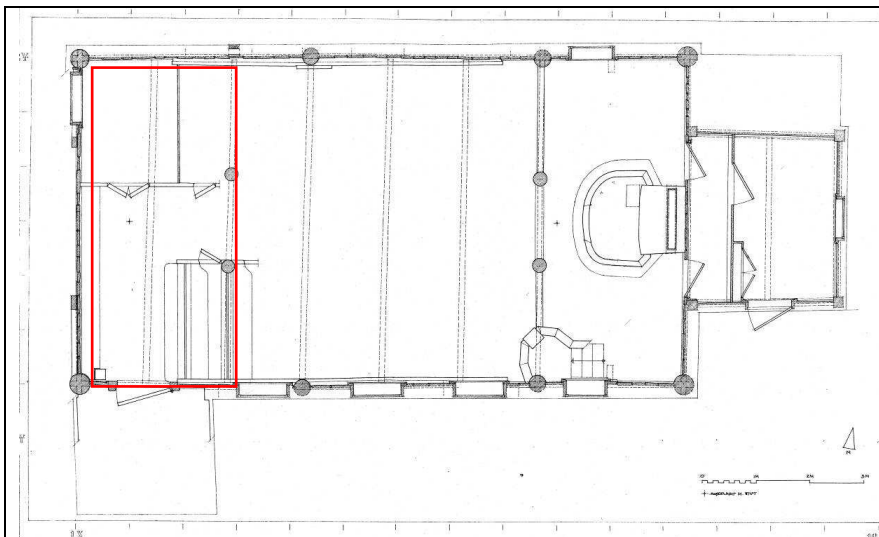
Bygning:	Grip kirke
Topografisk nr.:	A 336
Oppdragsgiver:	Riksantikvaren
NIKUs prosjekt nr.:	156.149008
Feltarbeidsperiode:	Juni 2009
Prosjektleder:	Malerikonservator/forsker Tone Marie Olstad, NIKU
Prosjektdeltakere:	Konservator Hilde Viker Berntsen, NIKU og fotograf Birger Lindstad
Rapport:	Tone Marie Olstad
Kvalitetssikring av rapport:	Avdelingsleder Merete Winness, NIKU
Rapportperiode	Juni 2009

Bildet på forsiden viser himlingen etter behandling, sett fra våpenhuset.
Alle foto i rapporten: NIKU.

1 Innledning

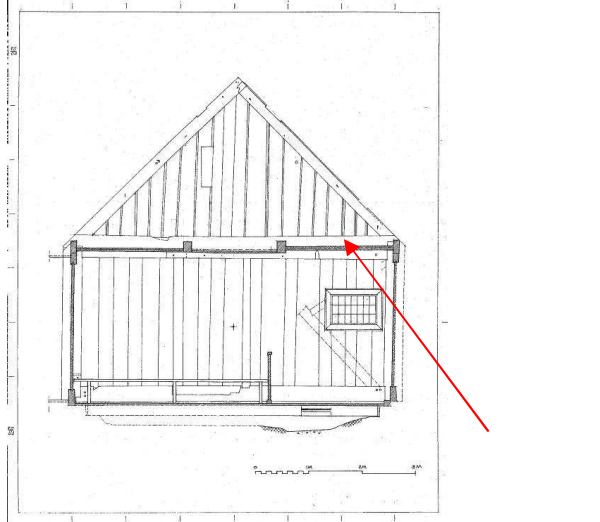
Grip stavkirke ligger på øya Grip utenfor Kristiansund. Kirka er panelt og rød malt utvendig og med limfargedekor på alle veggflater i interiøret. Kirka brukes bare om sommeren, ettersom øya ikke lenger er bebodd hele året. Den er ikke oppvarmet.

Det er en datering til 1621 på en tverrbjelke i kirka. Dette har man tidligere ment daterte en ombygging av den nåværende kirka, men arkitekt og forsker Ola Storsletten, NIKU, daterer, etter nye undersøkelser Grip kirke til 1600-tallet.¹ Dekoren er ikke datert, men den er høyst sannsynlig samtidig med kirka og kan være fra 1621. I 1860-70 gjennomgikk kirka store forandringer og fremsto etter ombygging som en lys, tilnærmet, ny-gotisk kirke både i interiør og eksteriør. I 1932-33 ble kirka restaurert til det utseende den har i dag. Den hvite himlingen i vestdelen av kirkerommet er malt i restaureringsperioden på 1930-tallet.

Den hvite himlingen ligger i området markert med rød ramme.

Illustrasjonen er hentet fra: Storsletten, O. 2003. "Anno 1621 Bleff denne kircke bygd. NIKU Rapport Bygninger og omgivelser 15/2007:7. Oppmålingen er i 1:20.

Illustrasjonen er hentet fra: Storsletten, O. 2003. "Anno 1621 Bleff denne kircke bygd. NIKU Rapport Bygninger og omgivelser 15/2007:7. Oppmålingen er i 1:20. Den aktuelle himlingen er markert med en rød pil.

Del av himlingen sett mot sydvest. Før behandling

¹ Storsletten, O. 2007. "Anno 1621 bleff denne kircke bygd". En undersøkelse av Grip stavkirke. NIKU Rapport Bygning og omgivelser. Upublisert rapport 15/2007.

1. 1 Bakgrunn og målsetting for prosjektet

Arbeidet er en slutføring av NIKUs arbeid med limfargeflatene i kirken.² Arbeidet er utført i henhold til kontrakt mellom NIKU og Riksantikvaren. Kontrakten inneholder mål for og beskrivelse av prosjektet:

”1 Prosjektets formål

Vending av limfarge i himling i Grip stavkirke.

2 Prosjektbeskrivelse

Vending av limfarge i himling i Grip stavkirke i vestre del av skipet. Veggene i kirkerommet dokumenteres av profesjonell fotograf etter arbeid som ble avsluttet i 2007”.

2 Vending av limfargen

2.1 Erfaringer fra prøveområder utført i 2007

Nedenforstående er hentet fra NIKUs rapport etter arbeider i Grip kirke i 2007 (Olstad & Wedvik 2007:18-19). Metoden for å snu limfargen beskrives, sammen med noen betraktninger rundt det å velge denne teknikken:

”10.2 Hvit limfarge i himling

I den vestre delen av kirka er det en himling med synlige bjelker. Denne ble lagt inn i forbindelse med restaureringen på 1930-tallet ifølge arkivalia i Riksantikvarens arkiv. Himlingsbordene ligger øst-vest og det er skåret hull i himlingen for luke til loftsrom i søndre del av taket. Himlingen er hvitmalt med limfarge. Limfargelaget er tykt og det kan være to strøk. Renseprøver med rensesvamp viste at malingen til dels sitter løst og at den er meget skitten.

Ettersom det var enighet om at noe måtte gjøres med himlingen, forsøkte vi å vende limfargen. Å vende limfargen er å påføre varmtvann slik at fargen løses opp og deretter stryke opp den oppløste malingen på nytt. Det er en slags gjenbruk av malingen. Det var litt vanskelig å få bløtt opp all fargen, og man måtte arbeide fort før den satte seg igjen. Arbeidet er såpass sølete at vegger og gulv må dekkes til. Himlingen skal ikke renses før malingen vendes. Der det var mange utfall i malinglaget ble den ”nye” limfargen litt tynn, men den dekker treverket. Særlig på loftsluka er det lite maling. På de to andre korte bordene som vi prøvde teknikken på, ble resultatet bra.

Fordeler og ulemper ved å vende malingen

Fordelene ved å vende limfargen er at man gjenbruker den malingen som ligger der allerede og at man slipper å vaske ned limfargen. Ulempene er at man trolig ikke kan rustbehandle metallnaglene i himlingen og at resultatet kan bli noe ujevnt. Dette siste fordi det er varierende mengde maling på himlingsbordene og varierende mengde smuss på malingen. Til tross for ulempene mener NIKU at vending av limfargen er en god løsning.”

² Den øvrige delen av himlingen er ikke behandlet. Dette ble, etter samtaler med Riksantikvaren før NIKUs arbeid i 2007 og gjennom samtale mellom NIKU og Riksantikvaren i kirken i 2007, ikke prioritert til behandling.

2.2 Gjennomføring av arbeidet i 2009

2. 2.1 Dokumentasjon

Himlingen ble dokumentert av konservatorene før og etter behandling med digitale fotografier. Fotografiene oppbevares hos Riksantikvaren.

2. 2. 2 Beskrivelse før behandling

Himlingen består av to felt med himlingsbord mellom tre bjelker. Det er varierende mengde av limfargedekor på bjelkene. Himlingsbordene er av varierende bredde og kvalitet. De er malt med hvit limfarge. Fargen varierer noe over flaten, idet enkelte bord har en noe mer gulhvitt farge enn de øvrige. Malingens tilstand varierer også fra bord til bord og fra område til område. Overflaten er generelt skitten og det er en del opp- og avskallinger i malingen. Det er fingermerker rundt loftsluka. På enkelte bord er malingslaget meget tynt. To av bordene ble tørr-rensset av NIKU i 2007. Ett bord på loftsluka og to i tilknytning til luka har maling som ble vendt i 2007. Metallnaglene/spikrene i himlingen er av forskjellig type, men de er alle meget korrodert og med saltutfellinger mellom metallet og den malte flaten. Det er noe misfarging av rust i den hvite flaten.

Detalj fra himlingen som viser saltkrystaller i ring rundt et naglehodet. Saltet har trukket ut i limfargen og dannet den mørke sirkelen i malingen rundt naglehodet.

2. 2. 3 Forarbeid

Alle tilgrensende flater ble dekket med tynn plast. Dette er en tildekking som måtte gjøres av konservator, ettersom de tilliggende flatene er dekorert. Rust og salt ble fjernet mekanisk ved hjelp av skalpell og tannlegeverktøy. Ettersom alle påførte væsker ville trekke ut i limfargen og misfarge denne, ble metallet ikke rustbehandlet.

2. 2. 4 Vendingen

Ett og ett bord ble behandlet. Malingen ble fuktet opp ved at varmt vann, ca 50°C, ble påført malingflaten med pensel. Den oppfuktete malingen ble "rørt opp" og strøket ut på nytt. Arbeidet måtte gjøres uten stopp på det enkelte bordet. Deler av malingen på bordene lot seg meget vanskelig eller ikke bløte. Dette var særlig maling nede i kvister eller andre ujevnheter i overflaten.

Informasjon om bordene avdekket i prosessen

Den våte limfargen er transparent. Vi observerte derfor:

- Blyantstreker
- Parallele, mørke linjer på tvers av bordene. Dette tydet vi til at disse bordene er gjenbrukte himlingsbord, og at de mørke linjene viser bredden på bjelker de har ligget over.
- Hvit oljemaling på en del av ett av bordene
- Maling som ikke lot seg løse i kvistområder på (nesten) alle bordene. Dette tolket vi til at de fleste av bordene tidligere har vært behandlet med limfarge og at denne ble vasket av da de

ble gjenbrukt i denne himlingen. Søl på kanten av bjelkene viser at den nåværende himlingen kun er malt en gang.

Deler av himlingen er behandlet og er fortsatt våt. Her sees både at det ligger flekker av maling under den som "rørt" opp og strøket opp på nytt, og man ser enkelte mørke linjer på tvers av bordene. Dette er det nordvestre området av himlingen, og bildet er tatt mot nordveggen. (De to bordene nærmest veggen er gulere enn de andre.)

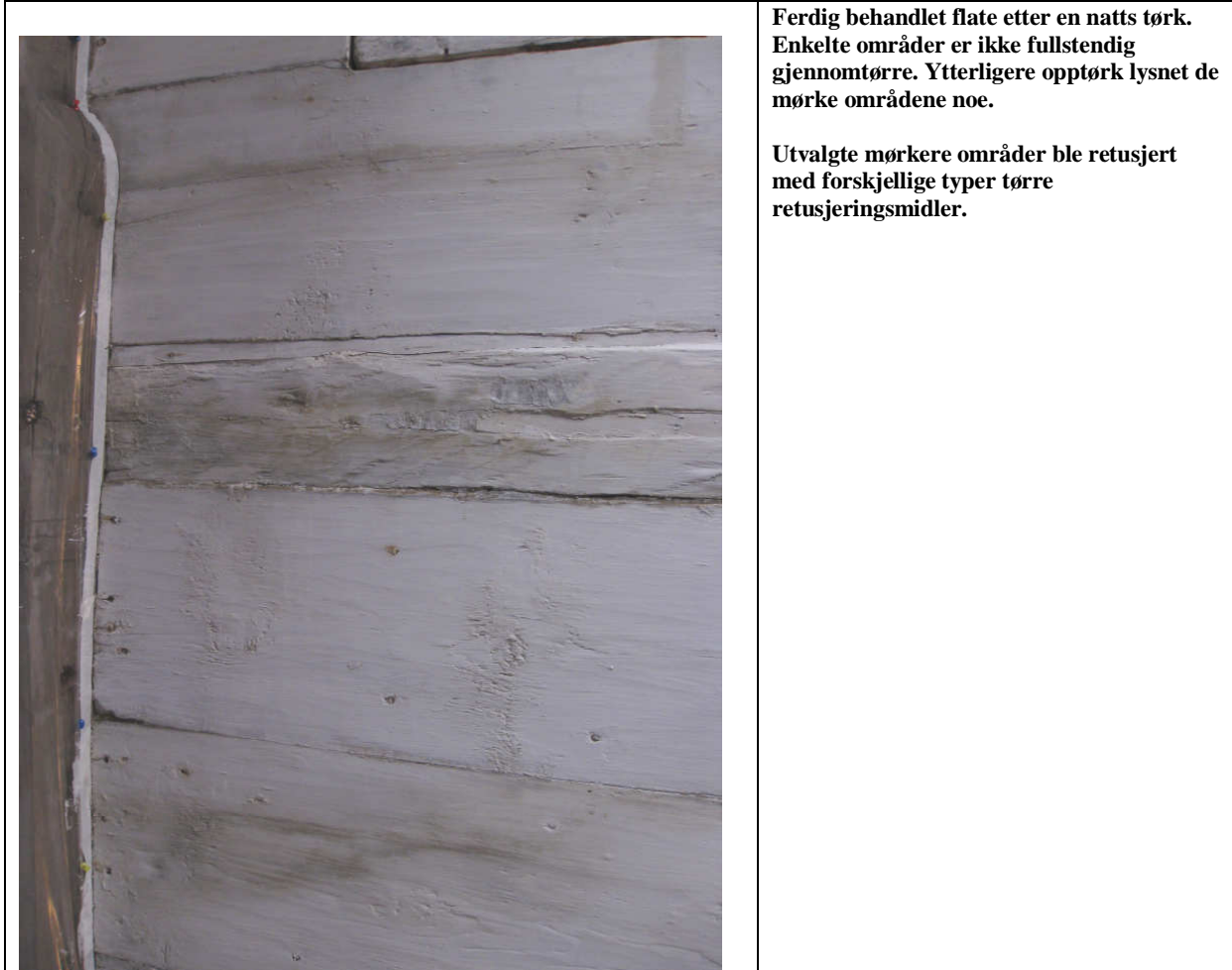
Bildet viser tilnærmet det samme utsnittet som ovenfor mens opptørkning pågår.

2. 2. 5 Etterarbeid. Retusjering

Utvalgte mørke skjolder i den tørre, vendte malingfilmen ble retusjert med forskjellige typer kritt og fargeflyanter. *Se vedlegg 1. Materialer brukt under arbeidet.*

Bildet viser forskjell på behandlet og ubehandlet himling. Den øvre delen er vendt, den nedre, mørkere er ikke vendt.

Ferdig behandlet flate etter en natts tørk. Enkelte områder er ikke fullstendig gjennomtørre. Ytterligere opptørk lysnet de mørke områdene noe.

Utvalgte mørkere områder ble retusjert med forskjellige typer tørre retusjeringsmidler.

2. 3 Kommentarer til arbeidet

Limfargens styrke og tykkelse

Limfargen i himlingen var før den ble vendt, forholdsvis limsvak. Også dette varierte fra bord til bord. Limfargen har vært utsatt for belastninger i form av varierende relativ fuktighet og sannsynligvis angrep av mikroorganismer ettersom det stort sett er meget høy relativ fuktighet på Grip. Vending av limfargen har fuktet opp limet og det er usikkert om det er svekket ved behandlingen. Limfargen smitter lett både før og etter behandling.

Tykkelsen på limfargen og mengden maling varierte fra bord til bord. Det gjenspeiler seg i tykkelsen på den vendte malingen. At limfargen er svak eller at malingen er tynn, er ikke et problem, annet enn ved loftsluka. Her vil man etter hvert se fingermerker etter de som har vært på loftet og ved gjentatt berøring kan malingen bli slitt bort

Metall og salt

At saltinnholdet i treverk og luft er høyt er et generelt problem som vi ser på alt metall i kirken, ikke bare på naglene i himlingen. Ideelt sett burde alt metallet i himlingen vært rustbehandlet. Dette er ikke praktisk mulig uten å misfarge malingen. Vi har dessuten sett at den rustbehandling med påfølgende beskyttelseslag som er gjort for metall ellers i kirken ikke overalt er tilstrekkelig til å hindre nye saltutslag eller ny rust. Vi valgte derfor kun å fjerne eksisterende saltkrystaller og rust mekanisk ved tørr-skraping før vending av limfargen. Rust og saltkrystaller vil komme tilbake på metallet. Det er usikkert om det er et problem for stabiliteten av himlingen at flere av spikerhodene er korrodert nesten bort.

2.4 Oppsummerende vurdering av arbeidet

Vendingen ble gjennomført uten uventede problemer og resultatet er som forventet. NIKU vurderer resultatet til å være bra, til tross for at det er noen mørkere skjolder i limfargen.

Behandlingen av limfargen har gjort at trestrukturen på bordene er blitt tydeligere. Det er mulig at enkelte kan reagere på det.

Himlingen er blitt hvitere enn den var før behandlingen, men himlingen dominerer ikke, eller faller ikke ut av helheten i kirkerommet.

2.5 Bevaring av limfargen i himlingen

Man bør ikke berøre limfargen, ettersom det gir fingermerker. De som skal opp på loftet og må ta i himlingen, bør ta på bomullsvanter- ikke tykke arbeidshansker med gummiert grep. Himlingen tåler ikke vann og kan ikke vaskes.

3 Dokumentasjon av limfargedekoren

Fotograf Birger Lindstad har dokumentert kirkeinteriøret mens NIKS konservatorer arbeidet i kirken. Dokumentasjonen sendes direkte til Riksantikvaren av fotografen. Himlingen ble dokumentert etter behandling.

Oslo 24.06.09

Tone M. Olstad

Vedlegg 1 Materialer brukt under arbeidet

Produkt	Beskrivelse	Anvendt	Bruksområde
Vann	IMSDAL produsert i Norge	Rent	Vending av limfarge
Pastellblyant	SCHWAN-STABILO Carb-Othello Pastel Pencils DERWENT Pastel Pencils,	Nærmest hvite farger og hvitt	Retusjering av limfarge
Kritt	Skolekritt. EMO	Hvit	Retusjering av limfarge
Pastellkritt	Faber Castell Kunstner pastellkritt. (Finest Quality). A.W.Faber –Castell GmbH&Co- D-90546 Stein/Nurnberg. Tyskland	Nærmest hvite farger og hvitt	Retusjering av limfarge